

Ewa Milczarek¹

Neuralink – przymus czy możliwość? Stosunek państwa do „ulepszeń” na przykładzie implantów neuronowych

Słowa kluczowe: prawa człowieka, ulepszenia, ograniczenia praw i wolności, cyborg, posthumanizm

Keywords: human rights, improvements, restrictions on rights and freedoms, cyborg, posthumanism

Streszczenie

Rozwój technologii takiej jak chipy neuronowe stanowi asumpt do rozważań na temat stosunku państwa do takich i podobnych ulepszeń, biorąc pod uwagę prawne możliwości oddziaływania na obywateli. Podstawą do rozważań jest taksonomia ulepszeń Glena Cohena oraz standardy ograniczania praw i wolności wyrażone w ETPCz oraz Konstytucji RP. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: czy normy konstytucyjne umożliwiają wprowadzenie obowiązku wykorzystywania chipów neuronowych przez obywateli. Analiza przeprowadzona została zarówno dla ogółu społeczeństwa, jak i wybranych grup społecznych. Efekt przeprowadzonej analizy ma wpływ na przyszłe postrzeganie relacji pomiędzy państwem a jednostką w związku ze zmianami społecznymi wynikającymi z rozwoju technologii. Kluczowym dla przedstawionych, a także przyszłych rozważań związanych z miejsce ulepszeń w systemie prawnym, jest jej wpływ na dobra pozycyjne lub absolutne.

¹ ORCID ID: 0000-0003-0726-0959, doktor, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński. E-mail: ewa.milczarek@usz.edu.pl.

Abstract**Neuralink – Coercion or Possibility? State’s Attitude to “Improvements” on the Example of Neural Implants**

The development of technology such as neural chips prompts reflection on the state’s attitude to such and similar improvements, taking into account the legal possibilities of influencing citizens. The basis for considerations is the taxonomy of G.Cohen’s improvements and the standards of limiting rights and freedoms expressed in the ECtHR and the Polish Constitution. The aim of the article is to answer the following research question: do constitutional norms allow for the obligatory use of neural chips by citizens? The analysis was carried out both for the general public and selected social groups. The effect of the analysis has an impact on the future perception of the relationship between the state and the individual in connection with social changes resulting from the development of technology. The key to the presented and future considerations related to the place of improvement in the legal system is its impact on positional or absolute goods.

✱

I. Wprowadzenie

Najprawdopodobniej w tym roku wprowadzony zostanie do testów na ludziach implant neuronowy – produkt założonej przez Elona Muska Neuralink Corporation. Implant umożliwić ma kontrolowanie komputera lub urządzenia mobilnego w dowolnym miejscu. W pierwszej fazie projekt skierowany będzie do osób posiadających schorzenia neurologiczne umożliwiając im kontakt ze światem. Kolejne fazy zakładają wprowadzenie implantu do użytku przez osoby zdrowe doprowadzając do symbiozy człowieka ze sztuczną inteligencją. Projekt ten jest kontrowersyjny pod wieloma względami. Bez wątplenia jednak chipy takie, jak zaproponowany przez Neuralink, stanowią nieunikniony element przyszłości.

Implant neuronowy stanowić będzie swego rodzaju ulepszenie. Ulepszenie człowieka to każda próba tymczasowego lub trwałego przewyciężenia obecnych ograniczeń ludzkiego ciała. G. Cohen wskazuje na następującą taksonomię ulepszeń: ulepszenie może mieć charakter biologiczny lub, tak jak oku-

lary Google – niebiologiczny. W kategorii biologicznej ulepszenie może być genetyczne (na kodzie genetycznym człowieka) lub niegenetyczne (na przykład przy użyciu Ritalinu)².

W kwestii implantu neuronowego wskazać można dwa zastosowania. Pierwsze dotyczy sytuacji osób niepełnosprawnych, które dzięki zastosowaniu implantu mogą wrócić do części dawnej sprawności³. W tym ujęciu jest to problem już znany i zanalizowany w różnych wariantach. Drugie zastosowanie ma na celu zwiększenie możliwości ludzkiego mózgu. Ulepszenie, takie jak implant neuronowy scalający ludzki mózg ze sztuczną inteligencją, jest o tyle kontrowersyjny, że doprowadza do takiej zmiany w człowieku, która nie jest możliwa do osiągnięcia w sposób naturalny. Dotychczas poprawiane były występujące u człowieka cechy np. szybkość, możliwość koncentracji itd. Cecha, jak ta tworzona za pomocą Link – nie występuje w ogóle. I to właśnie na tym aspekcie skupia się niniejsza praca.

Obecnie normy prawne regulują głównie ulepszenia biologiczne. Wzbudzają one większe emocje ze względu na trudności w cofnięciu efektów zastosowania i kwestie istoty człowieczeństwa. Ulepszenia technologiczne, takie jak implant neuronowy, również mogą mieć głęboki wpływ na nasze społeczeństwo, stawiając trudne pytania etyczne. Rozważania prawne dotyczące ulepszeń dotyczą zarówno koncepcji praw jednostki, godności ludzkiej, oraz autonomii czy równości. Wzbogacają również dyskurs o naturze i prawach człowieka⁴. Technologia taka bez wątpienia doprowadzi do głębokich zmian w społeczeństwie. Już dziś pojawiają się liczne głosy podnoszące obawy związane z wymuszeniem przez władze państwowe obowiązku wprowadzania tego typu rozwiązań do organizmów obywateli.

Analiza stosunku państwa w kontekście implantu neuronowego rozważona zostanie w aspekcie przymusu (na bazie praw jednostki i godności). W analizie pominięty został aspekt zakazu zastosowania implantu ze względu

² G. Cohen, *What (if anything) is Wrong With Human Enhancement? What (if anything) is Right with It?*, „Tulsa Law Review” 2014, vol. 49, iss. 3, s. 645.

³ O wykorzystaniu implantu w kontekście osób niepełnosprawnych: A.N. Pisarchik, V.A. Maksimenko, A.E. Hramov, *From Novel Technology to Novel Applications: Comment on “An Integrated Brain-Machine Interface Platform With Thousands of Channels” by Elon Musk and Neuralink*, „Journal of Medical Internet Research” 2019, vol. 21, no. 10.

⁴ M. Albers, *Enhancement, Human Nature, and Human Rights*, [w:] *Human Rights and Human Nature*, red. M. Albers, T. Hoffmann, J. Reinhardt, Dordrecht 2014, s. 235–270.

na powszechny pozytywny odbiór ulepszeń technologicznych (w kontraście do ulepszeń biologicznych często ograniczanych penalizacją), a tym samym na marginesie pozostawiono również rozważania poświęcone naturze ludzkiej. Celem artykułu jest zatem udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: czy normy konstytucyjne umożliwiają wprowadzenie obowiązku wykorzystywania chipów neuronowych przez obywateli. Podstawą do rozważań jest taksonomia ulepszeń Glana Cohena w kontekście zasad i wartości konstytucyjnych takich jak godność, autonomia jednostki oraz koncepcja praw jednostki. Ze względu na rozmiary artykułu i rozległość tematyki w pracy poruszone zostaną wybrane aspekty.

Jednocześnie doprecyzować należy, że obszarem dla prowadzonych badań jest prawo europejskie oraz regulacje polskie. W pracy dokonano analizy studium przypadku w kontekście obecnych norm prawnych oraz podstawowych rozważań posthumanizmu.

II. Obowiązek czy możliwość?

Efektom formowania się społeczeństw, a w konsekwencji państw, jest rezygnacja z pełnej wolności na rzecz pokojowego współżycia społecznego oraz bezpieczeństwa⁵. Ulepszenia człowieka, mimo że głównie znajdują się w polu zainteresowania rozważań etycznych, stanowią również istotne zagadnienie prawne. Państwa, w zależności od kategorii ulepszeń i korzyści jakie przynoszą, różnie podchodzą do kwestii uregulowania ich statusu. Z jednej strony część ingerencji ma charakter nielegalny (dostęp do niektórych leków), z drugiej ich stosowanie dotowane jest przez państwo (jak szczepionki) czy stosowane przymusowo (jak obowiązek szkolny dzieci).

Pierwszym z zagadnień jakie należy przeanalizować na gruncie badań nad stosunkiem polskiej konstytucji do ulepszenia takiego jak implant neuronowy, jest analiza relacji ulepszeń niebiologicznych z godnością. Godność jest „najwyższym celem prawa oraz przewodnią zasadą konstytucyjną ustroju państwowego”, której obecność w procesie stanowienia i stosowania prawa

⁵ B.A. Jelonek, *Idea umowy społecznej*, [w:] *Ze studiów nad prawem, administracją i ekonomią*, red. M. Sadowski, A. Szychalska, K. Sadowa, Wrocław 2014, s. 11–46.

jest niezbędna⁶. Stanowi ona punkt odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano konstytucję, oraz fundament całego porządku prawnego w państwie⁷. Konflikt pomiędzy tą wartością, a potencjalnymi ulepszeniami skutkowałby koniecznością ich penalizacji. Zasada godności wskazuje nam dwa aspekty prowadzonych rozważań. Pierwszy w zakresie możliwości narzucenia przez państwo obowiązku dokonania ulepszeń. Drugi w zakresie autonomii jednostki i prawa kierowania własnym postępowaniem, w tym udoskonalaniem.

Każdy obowiązek nałożony przez prawo jest jednocześnie pewnym ograniczeniem wolności niezależnie od tego, czy stanowi również ingerencję w konkretne chronione przez Konstytucję RP⁸ wolności i prawa⁹. Wprowadzanie obowiązkowych „ulepszeń” stanowi niewątpliwie taką ingerencję. Problematyka ta jest kluczowa, dla określenia pozycji jednostki w państwie i charakteru reżimu jako takiego. Na gruncie europejskim standard ograniczeń wyznacza Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka (dalej EKPCz)¹⁰, której postanowienia znalazły również odzwierciedlenie w porządkach konstytucyjnych państw naszego kręgu kulturowego¹¹, w tym w Polsce. Ograniczenia opierają się na trzech przesłankach. Pierwsza – formalna to ustawowa forma ograniczenia. Druga – materialna, to ważki cel jakemu służyć ma regulacja wskazana enumeratywnie (ochrona bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrona środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób). Trzecia – ograniczenia muszą mieć charakter niezbędny w demokratycznym państwie oraz nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Regulacja taka jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków, jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest połączona oraz efekty wprowadzonej regulacji pozostają w proporcji do cię-

⁶ M. Borski, *Godność człowieka jako wartość uniwersalna*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2014, nr 3, s. 13.

⁷ Wyrok TK z 23 marca 1999 r., sygn. akt K 2/98 (Dz.U. Nr 26, poz. 242).

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁹ Wyrok TK z 27 maja 2002 r., sygn. akt K 20/01 (Dz.U. Nr 78, poz. 716).

¹⁰ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284).

¹¹ Np.: art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

żarów nakładanych przez nią na obywatela. Wyodrębnić można trzy kryteria, które spełniać muszą ograniczenia: przydatności, konieczności oraz proporcjonalności *sensu stricto*¹².

Przymusowe ulepszenia, mimo iż występują w polskim porządku prawnym (w postaci chociażby szczepionek przeciw chorobie zakaźnej¹³, obowiązku szkolnego), mają charakter incydentalny. Obowiązkowość zawsze doprowadza do ingerencji w ochronę życia prywatnego (art. 47 Konstytucji RP), wyłączając możliwość wyrażenia decyzji odmownej oraz ingerencję w zasadę samostanowienia jednostki¹⁴. Dochodzi tutaj do zderzenia dwóch interesów indywidualnego i ogólnospołecznego, co wymaga uwzględnienia zasady proporcjonalności. „Obowiązkowość” dotyczy sfery właśnie w wymiarze całego społeczeństwa, celem zabezpieczenia go przed występującymi zagrożeniami (wewnętrznymi i zewnętrznymi)¹⁵.

Zapowiedzi dotyczące możliwości jakie niesie ze sobą implant neuronowy są duże, rodem z futurystycznej literatury *science-fiction*. Połączenie z mózgiem poprzez port USB-C, nagrywanie i odtwarzanie wspomnień, łączność z komputerem lub telefonem czy komunikacja telepatyczna to tylko część z możliwości. Korzyści, jakie może nieść za sobą skorzystanie z tej technologii mają wymiar indywidualny i ogólnospołeczny. Osoba z implantem będzie atrakcyjniejszym pracownikiem na rynku pracy, w konsekwencji społeczeństwo posiadające duży odsetek takich osób będzie bardziej konkurencyjne gospodarczo. Czy tego typu motywacja może stać się przyczyną do wprowadzenia obowiązku założenia tego typu implantu?

Kluczowym w odpowiedzi na to pytanie jest określenie oddziaływania implantu. Glenn Cohen wskazuje, że ulepszenia mogą oddziaływać zarówno

¹² Wyrok TK z 2 lipca 2007 r. sygn. akt K 41/05 (Dz.U. Nr 124, poz. 871); A. Łabno, *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 705.

¹³ Art. 5 ust. 1 pkt 1 lit. b ustawy z 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1845, ze zm.).

¹⁴ Również wynikającą z prawa do prywatności, o czym szerzej: I. Sierpowska, *Wolność, Godność i prawo do samostanowienia a udzielanie świadczeń z pomocy społecznej*, [w:] *Wolność, równość i własność w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa, Wrocław 2016, s. 203.

¹⁵ Wyrok NSA w Warszawie z 17 października 2018 r., sygn. akt II OSK 2524/16; Wyrok ETPCz z 8 kwietnia 2021 r. w sprawie Vavříčka i in. V. Czechy, numer sprawy: 47621/1.

na dobra absolutne, jak i dobra pozycyjne. Dobra absolutne są pożądane, nawet jeśli stały się powszechnie dostępne, podczas gdy dobra pozycyjne są pożądane tylko dlatego, że inni są ich pozbawieni. Większość cech jest jednak połączeniem dóbr pozycyjnych i absolutnych, ponieważ dąży się do nadania im przewagi pozycyjnej i przynosi absolutną korzyść¹⁶. Obowiązkowość dotyczyć może jedynie przypadków, gdy oddziaływanie dotyczy dóbr absolutnych (jak na przykładzie szczepionek: zdrowia), których znaczenie jest istotne dla całego społeczeństwa, a nie jedynie jednostki. W tym przypadku jednoznacznie wskazać należy, że technologia ta oddziałuje na dobra pozycyjne. Poprawa konkurencyjności jednostki lub społeczeństwa, mimo że rodząca powszechne korzyści, nie stanowi jednej z przesłanek materialnych określonych w klauzulach limitacyjnych ETPCz i art. 31 ust 3 Konstytucji RP. Obowiązkowość poddania się takiemu zabiegowi sprzeczna jest również z wyrażoną w Konstytucji RP zasadą godności, która wprowadza ograniczenie w możliwe działania prawodawcy dokonywane na rzecz budowy dobra wspólnego. Jednostka ma podmiotową pozycję w społeczeństwie¹⁷, a w konsekwencji prawodawca tworząc społeczne warunki rozwoju nie może traktować żadnego człowieka czysto instrumentalnie¹⁸ dążąc do efektów takich jak wskazana poprawa konkurencyjności społeczeństwa.

Konieczne jest również określenie, czy w stosunku do niektórych grup lub zawodów obowiązek taki miałby rację bytu. Przeanalizować tutaj należy te zawody, które mają wpływ na realizację przesłanek materialnych określonych w art. 8 ETPCz i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, np. lekarz (wpływ na zdrowie) czy żołnierz (bezpieczeństwo). Teoretycznie można wysnuć wnioski o korelacji zastosowania omawianego ulepszenia na poprawę tych dóbr absolutnych oraz spełniania równocześnie kryterium przydatności. Wątpliwa jest jednak ocena realizacji warunków konieczności oraz proporcjonalności. Waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów naruszonych przez nierówne potraktowanie podmiotów podobnych¹⁹. Stwierdzenie ogólnej po-

¹⁶ G. Cohen, op.cit., s. 652.

¹⁷ Wyrok TK z 5 marca 2003 r. sygn. akt K 7/01 (Dz.U. Nr 44, poz. 390).

¹⁸ M. Piechowiak, *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012, s. 35.

¹⁹ Wyrok TK z 5 grudnia 2000 r. sygn. akt K 35/99 (Dz.U. Nr 109, poz. 1165).

prawy poziomu ochrony zdrowia czy bezpieczeństwa nie jest wystarczające. Prawodawca każdorazowo spełnić musi wymóg rzeczywistej potrzeby dokonania ingerencji w danym stanie faktycznym w zakres prawa bądź wolności jednostki²⁰.

Konieczne jest stosowania adekwatnych środków prawnych, które będą skuteczne, a więc rzeczywiście służące realizacji zamierzonych przez prawodawcę celów. Ponadto chodzi tu o środki niezbędne, w tym sensie, że chronić one będą określone wartości w sposób bądź w stopniu, który nie mógłby być osiągnięty przy zastosowaniu innych środków²¹ jako środek o charakterze *ultima ratio*. Przy ocenie, czy zakaz nadmiernej ingerencji został naruszony, tzn. czy ingerencja była wyrazem konieczności i została przeprowadzona tylko w koniecznym wymiarze, uwzględnia się specyfikę poszczególnych praw i wolności: surowsze standardy dotyczą naruszanych tu praw osobistych²².

Korzyści związane z zastosowaniem implantu neuronowego mogą zostać osiągnięte w sposób mniej inwazyjny, z zastosowaniem obecnej technologii np. poprzez korzystanie z urządzeń zewnętrznych osiągając poziom zbliżony. Spośród zatem możliwych (i zarazem legalnych) środków oddziaływania należałoby wybierać środki skuteczne dla osiągnięcia celów założonych, a zarazem możliwie najmniej uciążliwe dla podmiotów, wobec których mają być zastosowane, lub dolegliwe w stopniu nie większym niż jest to niezbędne dla osiągnięcia założonego celu²³. Wybiórcze zastosowanie obowiązkowego implantu neuronowego również pozostają w sprzeczności z konstytucyjnymi zasadami ograniczania praw i wolności.

III. Podsumowanie

Problemy moralne wywołane przez rozwój technologii ulepszeń nasilają się w miarę przekraczania dotychczas znanych nam granic możliwości ludz-

²⁰ Wyrok TK z 11 maja 1999 r. sygn. akt K 13/98 (Dz.U. Nr 43, poz. 431).

²¹ Ibidem; orzeczenia TK z: 9 stycznia 1996 r. sygn. akt K 18/95, OTK 1996/1/1; 31 stycznia 1996 r., sygn. akt K 9/95, OTK ZU nr 1/1996, poz. 2; wyroki TK z: 25 listopada 2003 r., sygn. akt K 37/02 (M.P. Nr 56, poz. 877); 20 lutego 2002 r., sygn. akt K 39/00 (Dz.U. Nr 18, poz. 184).

²² Wyrok TK z 12 grudnia 2005 r. sygn. akt K 32/04 (Dz.U. Nr 250, poz. 2116).

²³ S. Wronkowska, *Polskie dyskusje o państwie prawa*, Warszawa 1995, s. 74.

kich. Wpływa to na narastanie nacisków społecznych zmierzające do formalnej kontroli ich rozwoju i wykorzystania poprzez regulacje prawne i politykę publiczną. System prawny stoi przed niespotykanym dzisiaj wyzwaniem, by uregulować to, czego skutki są nieznane. Wyzwania technologiczne, jak implanty neuronowe czy zaawansowana inżynieria genetyczna wymagają analizy wolności nauki, autonomii i godności jednostki, możliwości podwyższenia jakości życia ludzkiego i przezwyciężenia chorób, wreszcie – integralności gatunku homo sapiens²⁴. Motoryka postępu technologicznego, takiego jak np. Link, pozwala na stwierdzenie, że stajemy w obliczu ery „postczłowieka”, którego charakteryzować będzie przynajmniej jedna ponadprzeciętna cecha – taka, która przekracza normalną zdolność właściwą gatunkowi ludzkiemu²⁵.

Rozważania prawne dotyczące ulepszeń miały dotychczas wybiórczy, jednostkowy charakter. Regulacje prawne dotyczące ulepszeń, mimo że od wieków występujące w porządkach prawnych, dopiero pod wpływem rozwoju nowych technologii analizowane są w szerszym, ogólnym kontekście w zakresie ich systematyki, czy też nawet stworzenia gałęzi prawa (tzw. Enhancement Law – Prawo Ulepszeń)²⁶. Złożoność problemu i wpływu różnych kategorii ulepszeń na podstawowe prawa i wolności przekonuje, że szersza analiza ich wpływu na konstytucyjne porządki państw i prawa człowieka jest konieczna.

W artykule przedstawiono wpływ na wybrane wartości i normy konstytucyjne konkretnego ulepszenia niebiologicznego. W tym zakresie rozważono trzy podstawowe problemy rodzące się na tym tle: 1) godności człowieka w zakresie również stosunku między dobrem wspólnym a personalizmem, 2) ograniczeń praw jednostki w zakresie przymusowego zastosowania ulepszeń, 3) autonomii w kwestii prawa do samostanowienia. Na marginesie rozważań pozostawiono problem natury człowieka bliższy rozważaniom poświęconym ulepszeniom biologicznym.

²⁴ P. Krajewski, *Etyka i natura ludzka w kontekście rozwoju biotechnologii oraz inżynierii genetycznej*, [w:] *Etyka o współczesności Współczesność w etyce*, red. D. Sepczyńska, M. Jawor, A. Stoiński, Olsztyn 2016, s. 166.

²⁵ N. Bostrom, *Why I want to be a Posthuman when I grow up*, [w:] *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, red. M. More, N. Vita-More, Malden–Oxford–Chichester 2013, s. 28–53.

²⁶ A. Nordberg, *Defining Human Enhancement: Towards a Foundational Conceptual Tool for Enhancement Law*, “Journal of Law, Information & Science” 2016, vol. 25, iss. 3.

Kluczowym dla przedstawionych, a także przyszłych rozważań związanych z miejsce ulepszeń w systemie prawnym, jest jej wpływ na dobra pozytywne lub absolutne. Przedstawiona w artykule analiza pozwala stwierdzić, że na gruncie obowiązujących norm nie jest możliwe wprowadzenie w społeczeństwie obowiązkowych ulepszeń takich jak implant neuronowy. Oddziałuje on na dobra pozytywne i mimo że poprawia konkurencyjność społeczności, w której masowo zastosujemy to rozwiązanie, to przesłanka ta nie znajduje się w klauzuli limitacyjnej ETPCz i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczającej cele możliwej regulacji. Instrumentalne traktowanie człowieka w celu zwiększenia dobrostanu kraju stoi również w sprzeczności z zasadą godności człowieka wyrażoną w Konstytucji RP. Warto zaznaczyć, że Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela jest bardziej liberalna w zakresie możliwych przesłanek ograniczających prawa i wolności, dopuszczając również cel związany ze dążeniem do powszechnego dobrobytu. Przesłanka ta może być furtką dla wprowadzenia tego typu obowiązkowych „ulepszeń” w regionach, które w swoich systemach ochrony praw człowieka ujęły klauzule limitacyjne w tożsamy sposób. Przykładem odmiennego stosunku do celów ograniczeń praw człowieka znajdziemy m.in. w Chinach.

Deontologiczne teorie praw, choć pretendują do uniwersalności i bezstronności, w gruncie rzeczy faworyzują indywidualistyczne, nie zaś wspólnotowe style życia²⁷. Każda indywidualna zmiana przynosi jednak konsekwencje dla społeczeństwa. Mimo braku przymusu zastosowania technologii, to już dziś nie mamy praktycznie możliwości funkcjonowania bez niej. Bez wątplenia spowoduje to społeczny przymus zastosowania wpływający na autonomię jednostki. Generuje również problem neuronowej nierówności. Mimo, że niewątpliwie doskonalenie człowieka doprowadzi do nierówności to argumentacja przemawia przeciwko prohibicji, na rzecz innych rozwiązań²⁸, jak dotacje ze strony państwa. Państwo nie może zatem być bierne wobec tego typu ulepszeń, badając jej wpływ na społeczeństwo i reagując by nie pogłębiać już występujący problem wykluczenia cyfrowego. Cyborgizacja to proces, który już

²⁷ F. Fukuyama, *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2004, s. 167.

²⁸ W. Veit, *Cognitive Enhancement and the Threat of Inequality*, „Journal of Cognitive Enhancement” 2018, no. 2, s. 410.

się rozpoczął i bez wątpienia wpłynie na każdy aspekt naszego życia. Aktywna rola państwa jest niezbędna do zapobiegania negatywnym skutkom zmian.

Obecnie już prawo pozytywne nie zawsze nadąża za dynamicznymi zmianami technologicznymi. Prawodawca musi zmienić sposób działania. Proces legislacyjny reaguje na zdarzenia, które już wystąpiły. System okazuje się niewydolny pozostawiając latami technologię poza unormowaniem oddając pola twórcom technologii – przedsiębiorstwom, które tworzą rozwiązania dogodne dla siebie. Negatywne skutki braku regulacji, ze względu na integrację człowieka z technologią, będą coraz dotkliwsze. Prawodawca powinien rozpocząć pracę poświęconą uregulowaniu technologii w momencie jej tworzenia.

Literatura

- Albers M., *Enhancement, Human Nature, and Human Rights*, [w:] *Human Rights and Human Nature*, red. M. Albers, T. Hoffmann. J. Reinhardt, Dordrecht 2014.
- Borski M., *Godność człowieka jako wartość uniwersalna*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2014, nr 3.
- Bostrom N., *Why I want to be a Posthuman when I grow up*, [w:] *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, red. M. More, N. Vita-More, Malden–Oxford–Chichester 2013.
- Cohen G., *What (if anything) is Wrong With Human Enhancement? What (if anything) is Right with It?*, „Tulsa Law Review” 2014, vol. 49, iss. 3.
- Fukuyama F., *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2004.
- Jelonek B.A., *Idea umowy społecznej*, [w:] *Ze studiów nad prawem, administracją i ekonomią*, red. M. Sadowski, A. Spsychalska, K. Sadowa, Wrocław 2014.
- Krajewski P., *Etyka i natura ludzka w kontekście rozwoju biotechnologii oraz inżynierii genetycznej*, [w:] *Etyka o współczesności Współczesność w etyce*, red. D. Sepczyńska, M. Jawor, A. Stoiński, Olsztyn 2016.
- Łabno A., *Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Nordberg A., *Defining Human Enhancement: Towards a Foundational Conceptual Tool for Enhancement Law*, „Journal of Law, Information & Science” 2016, vol. 25, iss. 3.
- Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.

- Pisarchik A.N., Maksimenko V.A., Hramov A.E., *From Novel Technology to Novel Applications: Comment on "An Integrated Brain-Machine Interface Platform With Thousands of Channels" by Elon Musk and Neuralink*, „Journal of Medical Internet Research” 2019, vol. 21, no. 10.
- Sierpowska I., *Wolność, Godność i prawo do samostanowienia a udzielanie świadczeń z pomocy społecznej*, [w:] *Wolność, równość i własność w prawie i polityce*, red. M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa, Wrocław 2016.
- Veit W., *Cognitive Enhancement and the Threat of Inequality*, „Journal of Cognitive Enhancement” 2018, no. 2.
- Wronkowska S., *Polskie dyskusje o państwie prawa*, Warszawa 1995.